

Ὁμιλία Σεβ. Μητροπολίτου Σμύρνης κ. Βαρθολομαίου
εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ τῶν Χριστιανικῶν Γραμμάτων
τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας
(Κυριακὴ 1 Φεβρουαρίου 2026, Ἰ. Ναὸς Ὑψώσεως Τιμίου Σταυροῦ καὶ
Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ Golders Green Λονδίνου)

**Ποῖον ἄνθρωπον γεννᾷ ἡ σύγχρονος Εὐρώπη;
Παιδεία, πρόσωπον καὶ ἡ λήθη τῆς σοφίας**

“Where is the wisdom we have lost in knowledge?” — T. S. Eliot

Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας κ. Νικήτα,
Ποιμενάρχα τῆς θεοσώστου ταύτης Ἐπαρχίας,
Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, Τίμιον Πρεσβυτέριον, Χριστοῦ Διακονία,
Ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφαὶ ἐν Χριστῷ,

Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τῆς σημερινῆς ὁμιλητικῆς
μας καταθέσεως εἰς τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἐορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἰς τὴν ἐν
Γηραιᾷ Ἀλβιόνι παροικοῦσαν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, στρεφόμεθα πρὸς τὸ
πρόσωπόν σας, Σεβασμιώτατε Ἀρχιεπίσκοπε Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας
κύριε Νικήτα, καὶ σὰς εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν τιμητικὴν πρόσκλησιν νὰ
συνεορτάσωμεν, μαζί μὲ ἐσᾶς καὶ μὲ τὸ ποίμνιόν σας, τὴν ἐορτὴν ταύτην. Πρόσκλησιν
ἡ ὁποία ἀντανακλᾷ ὄχι μόνον τὴν ἐν γένει ἐκκλησιαστικὴν σας μέριμναν διὰ τὸ
ποίμνιόν σας ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτήρα σας, χαρακτήρα ἀγάπης καὶ προσηνείας, μὲ
τὰς ὁποίας προσεγγίζετε κάθε ἄνθρωπον, ὡς συγκεκριμένον πρόσωπον, ὅπως θὰ
ἔλεγεν ὁ ἀμερικανὸς ποιητὴς Wendell Berry, «ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ποτέ ἀφηρημένη· εἶναι
πάντοτε συγκεκριμένη, πάντοτε γιὰ κάποιον» — “Love is never abstract. It is always
specific, always for someone.”

Ἡ πρωτοβουλία σας, μάλιστα, νὰ προσκαλέσητε Ἱεράρχην ἐκ τοῦ σεπτοῦ
Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐκ τῆς Βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως, εὐαίσθητη
καὶ ἐκκλησιολογικῶς βαθεῖα, προσδίδει εἰς τὴν σημερινὴν σύναξιν ἓνα βάθος ὃχι
μόνον ἱεροκανονικὸν – πανηγυρικὸν ἀλλὰ καὶ πνευματικὸν καὶ πολιτισμικόν. Διότι ἡ
Κωνσταντινούπολις δὲν εἶναι μόνον ἡ καθέδρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀλλὰ καὶ
πόλις τῶν γραμμάτων, ὅπου ἐπὶ αἰῶνας ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ ἡ Χριστιανικὴ Σοφία
συνενερέθησαν καὶ ἐγέννησαν πολιτισμὸν.

Ἐρχόμενοι ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Κέντρου μεταφέρομεν εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην σύναξιν
τὰς πατριαρχικὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ.κ.
Βαρθολομαίου πρὸς τὸ πρόσωπόν σας, πρὸς τοὺς ἁγίους Ἀρχιερεῖς καὶ πρὸς ὅλον τὸ
πιστὸν ποίμνιον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης. Ὁ Πατριαρχικὸς Θρόνος συνοδεύει
πάντοτε τὴν Διασπορὰν ὡς μητρικὸν βλέμμα καὶ ὡς φάρος πίστεως καὶ πολιτισμοῦ.
Καὶ ἡ παρουσία Ἱεράρχου ἐκ τοῦ σεπτοῦ Κέντρου εἰς τὴν σημερινὴν ἐορτὴν τῶν
Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀποστέλλει ἓνα σαφὲς καὶ διακριτὸν μήνυμα: ὅτι ἡ Διασπορὰ δὲν
εἶναι ἀποκεκομμένη ἀπὸ τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ζεῖ ἐντὸς μᾶς ἀδιασπάστου
πνευματικῆς κοινωνίας πρὸς τὸ σεπτὸν Κέντρον τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐν τῷ προσώπῳ
τοῦ παρόντος Ἱεράρχου, ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἀποστέλλει ἀπλῶς ἓνα Ἱεράρχην
ἐκ τῆς παρ’ αὐτῇ Ἱεραρχίας, ἀλλὰ ἐκφράζει τὴν ζῶσαν μητρικὴν μέριμνάν της πρὸς
τὰ τέκνα της, ὑπενθυμίζουσα ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία, ὅπου γῆς, παραμένει ἐν Σῶμα καὶ μία
καρδιά.

Ἡ σημερινὴ ἡμέρα, ἀφιερωμένη εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, εἶναι ἡμέρα φωτός.
Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ ποιητὴς τῆς θεολογίας, γράφει: «φῶς εἶδον, καὶ

φῶς ἔγνωκα, καὶ φῶς ἐλάτρευσα· καὶ τὸ φῶς τοῦτο ἐγένετό μοι ζωή» (Carmina, PG 37). Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁμιλῇ μὲ ἄλλην φωνὴν εἰς ἄλλην ἐποχὴν, δὲν παύει νὰ ἀναζητῇ τὸ φῶς. Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος, ὁ ποιητὴς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔζησε καὶ ἐδίδαξε ἐνταῦθα εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐκφράζει τὴν ἴδιαν ἐσωτερικὴν δίψαν διὰ φῶς ὅταν γράφῃ: «ἡ ψυχὴ μου χαίρει ἐπὶ τῷ φωτί· καὶ ἐν αὐτῷ βλέπει τὸν δρόμον της» (Ὡδαί, «Εἰς Σάμον»). Δύο φωνές, δύο ἐποχές, ἓνα ἀνθρώπινον αἶτημα: νὰ μὴ βαδίσῃ ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τὸ σκότος ἀλλὰ πρὸς τὸ φῶς.

Κατακλείοντες τὸ προοίμιον τοῦ λόγου τούτου, ἃς προσθέσωμεν καὶ μίαν προσωπικὴν ἀλλὰ οὐσιαστικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀναφοράν. Ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Σμύρνης, πόλεως ἡ ὁποία ἐχαρκτηρίσθη ἱστορικῶς «φάρος τῆς Ἀνατολῆς», φέρομεν τὴν μνήμην μᾶς πόλεως ὅπου τὸ φῶς τῶν γραμμάτων, τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἔλαμψεν ἐπὶ αἰῶνας. Καὶ ὅπως ἡ Σμύρνη ὑπῆρξε φάρος τῆς Ἀνατολῆς, ἔτσι καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπῆρξε καὶ παραμένει φάρος τῆς Οἰκουμένης. Δύο πόλεις φωτός, ἡνωμένες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ παραδόσει τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως. Καὶ ἐν τῷ φωτὶ τούτῳ τῶν δύο φάρων — τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως — ἐρχόμεθα σήμερον εἰς τὸ Λονδίνον, διὰ νὰ τιμήσωμεν τοὺς Τρεῖς μεγάλους Φωστήρας τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, καὶ νὰ μαρτυρήσωμεν ὅτι τὸ φῶς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Παιδείας δὲν γνωρίζει σύνορα ἀλλὰ ἐνώνει Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν ἐν μιᾷ ἀληθείᾳ καὶ μιᾷ ἐλπίδι: ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Υἱῷ καὶ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, σαρκωθέντι, παθόντι καὶ Ἀναστάντι.

Α' Ἡ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ὡς ἐρώτημα πρὸς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον

Πρὶν ἀνοίξῃ ἡ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας τὰ βιβλία τῆς ἱστορίας της, ἐπιτρέψατέ μας νὰ σταθοῦμε διὰ μίαν στιγμὴν ἐνώπιον ἐνὸς ἐρωτήματος τὸ ὁποῖον διατρέχει σιωπηλῶς τὴν ἐποχὴν μας: ἓνα ἐρώτημα ποὺ δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν θεολογίαν ἀλλὰ συνιστᾷ ἀγωνίαν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ:

Ποῖον ἄνθρωπον γεννᾷ ἡ σύγχρονος Εὐρώπη; Ὅχι τί ξέρει ὁ ἄνθρωπος. Ὅχι τί παράγει ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τί γίνεται ἄνθρωπος. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἀντηχεῖ ἡ φωνὴ τοῦ T. S. Eliot, ὅχι ὡς λογοτεχνικὸν ἀπόφθεγμα ἀλλὰ ὡς π(λ:)ηγὴ πολιτισμοῦ: “Where is the wisdom we have lost in knowledge?”

Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μᾶς ἀπαντοῦν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ὁ τρόπος καθιερώσεως τῆς σημερινῆς τῶν ἐορτῆς, διότι ἡ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δὲν ἀρχίζει μὲ τὸ παρελθόν· ἀρχίζει μὲ αὐτὴν τὴν ἀνησυχίαν. Καὶ ἡ ἱστορία τῆς καθιερώσεώς της μᾶς δείχνει πῶς ἡ Ἐκκλησία ἀπαντᾷ ὅχι μὲ θεωρίας, ἀλλὰ μὲ πρόσωπα καὶ μὲ σύνθεσιν.

Ἡ κοινὴ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καθιερώθη τὸν 11ον αἰῶνα, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ βασιλείας Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου, ὅταν ἡ Ἐκκλησία ἐκλήθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ μίαν ὀξείαν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν πόλωσιν. Ὑπῆρχον τότε οἱ λεγόμενοι Βασιλειανοί, οἱ Γρηγοριανοί καὶ οἱ Χρυσοστομικοί, ὡς ἐὰν ἡ σοφία καὶ ἡ ἀγιότης ἠδύναντο νὰ διαμερισθοῦν εἰς πρόσωπα.

Τὴν θεραπείαν τῆς διαιρέσεως αὐτῆς ἀνεῦρεν Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος, Μητροπολίτης Εὐχαΐτων, ὁ ποιητὴς τῆς ἐορτῆς, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ὕμνων καὶ τῶν λόγων τοῦ ἐδίδαξεν ὅτι οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι δὲν ἀνταγωνίζονται, ἀλλὰ συνθέτουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σοφίαν. Γράφει: «ἐνὶ φωτὶ φωτιζόμενοι καὶ ἐν φῶς ἀνακλῶντες» (Ἱ. Μαυρόπουλος, Εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας, PG 120, 1132C), καὶ εἰς ἄλλον σημεῖον τῆς ὁμιλίας του προσθέτει ὅτι οἱ Τρεῖς «οὐ διηρημένοι τῇ δόξῃ, ἀλλὰ συμφωνημένοι τῷ Πνεύματι» (Ἱ. Μαυρόπουλος, ὅπ. παρ., PG 120, 1133A), διότι ἡ θεία ἀλήθεια δὲν διασπᾶται, ἀλλὰ κοινωνεῖται.

Ἡ ἐορτή, λοιπόν, τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἶναι ἀπὸ τὴν γένεσιν τῆς ἐορτῆ συνθέσεως· ἐορτή, ἡ ὁποία δηλώνει ὅτι ἡ ἀληθινὴ παιδεία δὲν γεννᾶται ἐκ τῆς μονομερείας ἀλλὰ ἐκ τῆς κοινωνίας τῶν χαρισμάτων. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἡ Ἐκκλησία, αἰῶνας ὕστερον, ἀνέθεσεν εἰδικῶς εἰς τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ τὸν ἐορτασμὸν τῶν Γραμμάτων. Διότι εἰς τὰ πρόσωπα τῶν Ἁγίων Βασιλείου, Γρηγορίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἀποκάλυψις συνηντήθησαν ὄχι συγκρουσιακῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς· ἐκεῖνοι δὲν ἔκοψαν τὸν Ἕλληνα λόγον ἀπὸ τὸν Εὐαγγελικόν, οὔτε τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὸν λόγον, ἀλλὰ ἐποίησαν τὸν λόγον, τὸν Ἕλληνα λόγον -φιλοσοφικόν, λογοτεχνικόν καὶ γραμματικόν- φορέα ἐκφράσεως τοῦ Λόγου – τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ-, ἀπαύγασμα τοῦ Φωτός καὶ φωνὴν τῆς Ἀληθείας· τῆς μονῆς σταθερᾶς καὶ ἀναλλοιώτου ἀληθείας, **τοῦ Χριστοῦ**, ὁ Ὅποιος «χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» (Ἐβρ. ιγ' 8).

Β' Παιδεία καὶ Ἐκπαίδευσις: τί γεννᾷ ἐκάστη

Ἐὰν ἡ ἐορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἶναι ἐορτὴ (ἐκ)παιδευτικῆς συνθέσεως, τότε τὸ πρῶτον ἐρώτημα ποῦ θέτει εἶναι παιδευτικόν: τί εἶδους ἀνθρώπους διαμορφώνει ἡ σύγχρονος παιδεία, ἡ σύγχρονος ἐκπαίδευσις;

Ἡ λέξις παιδεία, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως παῖς – παιδός, δηλώνει εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὄχι ἀπλῶς τὴν μάθησιν ἀλλὰ τὴν ὅλην διαδικασίαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ διαμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς πρόσωπον. Εἰς τὴν κλασσικὴν γραμματείαν ὁ Πλάτων ὁρίζει τὴν παιδείαν ὡς «τὴν τῆς ψυχῆς στροφὴν πρὸς τὸ φῶς» (Πολιτεία, 518c), ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τὴν συνδέει πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀρετῆς (Πολιτικά, VIII), ἐπιβεβαιοῦντες ἀμφότεροι ὅτι ἡ παιδεία ἀφορᾷ εἰς σύνολον τὴν ἐσωτερικὴν καλλιέργειαν καὶ ποιότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν δεξιότητά του. Ἀντιθέτως, ἡ λέξις ἐκπαίδευσις, ἐκ τοῦ ρήματος ἐκπαιδεύω, δηλώνει κυρίως τὴν κατάρτισιν τοῦ ἀνθρώπου ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς ἓνα ἔργον, εἰς ἓνα ρόλον, εἰς ἓνα σύστημα· ὥστε νὰ εἶναι χρήσιμος. **Αὐτὸ δὲν σημαίνει καὶ κατ' ἀνάγκην σοφός.**

Ἡ ἰδία διάκρισις διαφαίνεται καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν. Ἡ λέξις education προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸν educere — e- καὶ ducere, «ὁδηγῶ ἔξω», «ἀνασύρω ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν» — καὶ δηλώνει κατ' ἀρχὴν ὄχι τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ἀλλὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως, ἡ λέξις training φέρει ἐντός της μίαν ἄλλην λογικὴν. Προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιοῦ γαλλικοῦ *trainer*, ποῦ ἐσήμαινε “σύρω, ἔλκω, καθοδηγῶ”, καὶ ἀνάγεται τελικῶς εἰς τὸ λατινικὸν *trahere*, “ἄγω, ἐλκύω”. Ἡ ἐτυμολογικὴ τῆς μνήμης μαρτυρεῖ ὅτι δὲν πρόκειται διὰ μίαν ἐσωτερικὴν καλλιέργειαν ἀλλὰ διὰ μίαν διαδικασίαν ἐξωτερικῆς καθοδηγήσεως καὶ πειθαρχίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος σύρεται, τρόπον τινά, πρὸς ἓνα προκαθορισμένον ἀποτέλεσμα. Τὸ *training* παράγει τεχνικὴν ἀποτελεσματικότητα, χρησιμότητα· ἡ παιδεία ἀναδεικνύει πρόσωπα. Ἔτσι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἡ γλῶσσα διασώζει ἓνα ἀνθρωπολογικὸν ὅριον: ὁ ὅρος education ἀποβλέπει εἰς τὸ τί δύναται νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος ἐν βάθει, ὁ δὲ ὅρος training εἰς τὸ τί δύναται νὰ πράττῃ ὡς χρησιμότητα.

Ἀλλὰ ἂς ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολήν. Ἡ Ἑλληνικὴ λέξις παιδεία δὲν ἐσήμαινε λοιπὸν ποτὲ ἀπλῶς τὴν μάθησιν, ἐσήμαινε σύνολον τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ἀριστοτέλης συνδέει τὴν παιδείαν πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, λέγων ὅτι «παιδείαν δεῖ τὴν πρὸς ἀρετὴν ἀνάγουσαν» (Πολιτικά VIII, 1337a), δηλαδή ἡ παιδεία πρέπει νὰ ὁδηγῇ εἰς τὴν ἀρετὴν. Καὶ ὁ Ἰσοκράτης συνοψίζει μὲ θαυμαστὴν καθαρότητα: «Οὐκ ἐκ τοῦ πολλὰ μανθάνειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλῶς παιδεύεσθαι γίνονται οἱ ἀγαθοὶ πολῖται» (Ἀντίδοσις 181–183).

Αὐτὸ τὸ παιδευτικὸν ἦθος παραλαμβάνει ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ βαπτίζει εἰς τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ. Λέγουν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι:

Ὁ Μέγας Βασίλειος: «Ὡσπερ ἐν ἀγρῷ σπέρματα ἄνευ γεωργίας ἀνωφελῆ, οὕτω καὶ ψυχὴ λόγων ἄνευ ἀρετῆς». (Πρὸς τοὺς νέους, PG 31, 564B). Δηλαδή «ὅπως σπόροι σὲ χωράφι ἀκαλλιέργητο δὲν καρποφοροῦν, ἔτσι καὶ γνώσεις χωρὶς ἀρετὴν μένουν ἄκαρπες».

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος: «Οὐχ ὁ πολλὰ εἰδὼς σοφός, ἀλλ' ὁ καλῶς ζῶν» (Λόγος KZ', PG 36, 16A). Δηλαδή «σοφὸς δὲν εἶναι ὁ πολυμαθής, ἀλλὰ ὁ ὀρθῶς βιῶν».

Καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συμπληρώνει: «Οὐκ ἐν τῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἐν τῷ ζῆν ἡ παιδεία.» (Εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλία ΙΕ', PG 57, 228). Δηλαδή «ἡ παιδεία δὲν φαίνεται στὰ λόγια, ἀλλὰ στὸν τρόπο ζωῆς».

Καὶ ἐδῶ ἀποκαλύπτεται ἡ μεγάλη σύνθεσις: ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία ἀνεξήτησε τὸ φῶς, τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀρετὴν· ὁ Χριστιανισμὸς ἀπεκάλυψε ὅτι τὸ φῶς αὐτὸ δὲν εἶναι ἰδέα, ἀλλὰ Πρόσωπον. **Θεῖον Πρόσωπον: ὁ Χριστός.** Λέγει ὁ Ἰδιος ὁ Κύριος: «Ἐγὼ εἰμι τὸ Φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς» (Ἰω. 8,12). Ἡ ἀλήθεια, λοιπόν, δὲν εἶναι ἔννοια, ἀλλὰ κοινωνία· καὶ ἡ σοφία δὲν εἶναι πληροφορία, ἀλλὰ ζωὴ ἐν Χριστῷ.

Ἐὰν, λοιπόν, τὸ φῶς τῆς παιδείας / ἐκπαιδεύσεως ἔχει ὄνομα, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ εἶναι Χριστός, τότε κάθε μορφῆς παιδεία / ἐκπαιδεύσεως ἡ ὁποία ἀποκόπτεται ἀπὸ τὸ Πρόσωπον Του χάνει σιγά-σιγά καὶ τὸ φῶς καὶ τὸ νόημά της. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸ ἑξῆς: Ἡ χριστοκεντρικὴ παιδεία δὲν σημαίνει κατηχητικὴν ἐπιβολήν· σημαίνει ἀναγνώρισιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πρόσωπον, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ δὲν μετράται μὲ τίτλους σπουδῶν καὶ δείκτας παραγωγικότητος μόνον, ἀλλὰ κυρίως **μὲ τὸ ὅτι εἶναι εἰκὼν Θεοῦ.** Ἡ χριστοκεντρικὴ παιδεία δὲν σημαίνει κατηχητικὸν φορμαλισμὸν οὔτε μηχανικὴν μετάδοσιν δογμάτων. Δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς συστήματος ἰδεῶν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς ἕνα ὑπαρξιακὸν ἀνοιγμὰ πρὸς τὴν Ἀλήθειαν. Εἰς τὸ κέντρον της δὲν εὐρίσκεται ἕνα σχῆμα χειριστικῆς σκέψεως, ἀλλὰ ἕνα Πρόσωπον: ὁ Χριστός. Καὶ ὅπου τὸ κέντρο εἶναι Πρόσωπον, ἐκεῖ ἡ παιδεία δὲν ἐνεργεῖ ὡς καταναγκασμός, ἀλλὰ ὡς κλήσις· δὲν παράγει ὁμοιόμορφα ὑποκείμενα, ἀλλὰ ἐλευθέρως διαμορφούμενα πρόσωπα. Ὁ Χριστὸς δὲν μορφώνει μαθητὰς διὰ τῆς πίεσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς παρουσίας Του· καὶ ἡ παιδεία ποὺ ἀντλεῖ ἀπ' Αὐτὸν σμιλεύει τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῶν ἔσω, ὥστε νὰ γίνῃ ὄχι ἀπλῶς μηχανικὸς φορεὺς ἀληθειῶν, ἀλλὰ πρόσωπον ἐν ἀληθείᾳ.

Κατὰ τὸν ἰταλογερμανὸν παιδαγωγὸν Romano Guardini, ὁ Χριστὸς δὲν μορφώνει ἀνθρώπους διὰ συστημάτων, ἀλλὰ διὰ σχέσεως. Καὶ ὅπου ὑπάρχει σχέσις, ἐκεῖ ἡ παιδεία δὲν γίνεται μηχανισμός, ἀλλὰ σμίλη τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ σύγχρονος Εὐρώπη ἐγεννήθη ἐντὸς τῆς ἐλευθερίας τοῦ φ(Φ)ωτὸς τούτου: τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας. Τὰ πανεπιστήμιά της, ἡ ἔννοια τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας, τὰ δικαιώματα τοῦ προσώπου, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ὅλα ἀνεδύθησαν μέσα ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν θέασιν καὶ θεώρησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν, ὅμως, ἡ ἡπειρος αὐτὴ ἀποκόπτεται τὴν παιδείαν της ἀπὸ τὴν πνευματικὴν της μήτραν, δὲν γίνεται οὐδέτερη· γίνεται ἀμνήμων.

Καὶ ὅπως κάθε πολιτισμὸς ποὺ λησμονεῖ τὴν ψυχὴν του, ἔτσι καὶ ἡ Εὐρώπη, κινδυνεύει νὰ παραμείνῃ πλουσία εἰς τεχνικὰ μέσα ἀλλὰ πτωχὴ εἰς νόημα· ἰσχυρὰ εἰς τεχνολογίαν ἀλλὰ ἀδύναμος εἰς σοφίαν· πλήρης ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ πληροφορίας ἀλλὰ κενὴ φωτός.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες ἀποτελοῦν μέχρι σήμερον μὲ τὴν διδασκαλίαν μνήμην ζώσαν διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο. Μαρτυροῦν ὅτι ὅπου ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ κέντρον τῆς Παιδείας ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος δὲν χάνεται, ἀλλὰ εὐρίσκει τὸ πρόσωπόν του, τὸν προορισμόν του.

Γ' Ἡ δημιουργικὴ συνάντησις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως

Ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι ἱστορία ἀπλῆς διαδοχῆς πολιτισμῶν, ἀλλὰ ἱστορία μᾶς μοναδικῆς συνθέσεως. Εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆς εὐρίσκεται ἡ συνάντησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου μὲ τὴν Χριστιανικὴν ἀποκάλυψιν. Οὔτε σύγκρουσις, οὔτε ἀφομοιώσις· ἀλλὰ μεταμόρφωσις.

Ὁ Ἑλληνικὸς φιλοσοφικὸς λόγος ἔθεσε τὰ μεγάλα ἐρωτήματα: τί εἶναι τὸ ὄν; τί εἶναι ἡ ἀλήθεια; τί εἶναι τὸ ἀγαθόν; τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Ἡ Χριστιανικὴ Ἀποκάλυψις δὲν κατήργησε αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα· τοὺς ἔδωκε Πρόσωπον. Ἡ ἀλήθεια ἔλαβε σάρκα. Τὸ φῶς ἐγένεν ἄνθρωπος. Ὁ λόγος ἔλαβε φωνήν. Λέγει ὁ Ἀπόστολος Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης: «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ἰω. 1,14). Ἀπὸ ἐκείνην τὴν στιγμήν, ἡ φιλοσοφία δὲν ἀναζητεῖ πλέον, ἢ δὲν χρειάζεται νὰ ἀναζητῇ πλέον, τὸ ἀληθές· συναντᾷ τὸ Ζῶν. Τὸν σεσαρκωμένον Λόγον. Τὸν Χριστόν. Καὶ ἐνοῦται μὲ Αὐτόν.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες εἶναι οἱ μεγάλοι μάρτυρες αὐτῆς τῆς συνθέσεως. Ἦσαν βαθέως μεμορφωμένοι περὶ τὴν ἑλληνικὴν γραμματείαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ρητορικὴν· ἀλλὰ δὲν ἐγίναν αἰχμάλωτοι τοῦ θύραθεν λόγου. Κατέστησαν τὸν θύραθεν λόγον λειτουργόν τῆς ἀληθείας, ὄργανον τῆς Ἀληθείας.

Ὁ Μέγας Βασίλειος συμβουλεύει τοὺς νέους νὰ μελετοῦν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς μὲ διάκρισιν: «Ὡσπερ αἱ μέλισσαι ἐκ τῶν ἀνθέων τὸ χρήσιμον λαμβάνουσι καὶ τὸ λοιπὸν καταλείπουσιν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν ἔξω λόγων τὸ ὠφέλιμον δεῖ συλλέγειν» (Πρὸς τοὺς νέους, PG 31, 565A). Δηλαδή «ὅπως οἱ μέλισσες παίρνουν ἀπὸ τὰ ἄνθη τὸ χρήσιμον μέρος καὶ ἀφήνουν τὸ ὑπόλοιπον, ἔτσι καὶ ἐμεῖς νὰ παίρνομε ἀπὸ τὴν θύραθεν γραμματεία ὅ,τι ὠφελεῖ τὴν ψυχὴ».

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος χρησιμοποιεῖ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας διὰ νὰ ὁμιλήσῃ διὰ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ· ὅταν ὁμιλῇ διὰ οὐσίαν, ὑπόστασιν, σχέσιν, δὲν φιλοσοφεῖ ἀφηρημένως, ἀλλὰ σώζει τὴν Πίστιν ἀπὸ τὴν σύγχυσιν.

Ὁ δὲ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μεταμορφώνει τὴν ἀπτικὴν ρητορικὴν τέχνην εἰς λόγον ἐκκλησιαστικόν, ὅχι διὰ νὰ ἐντυπωσιάσῃ ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸ Μυστήριον τῆς Θεῆς Οἰκονομίας.

Καὶ ἐδῶ φαίνεται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ: δὲν εὐτέλισε τὴν πίστιν διὰ νὰ χωρέσῃ τὴν φιλοσοφίαν, οὔτε ὅμως καὶ τὴν φιλοσοφίαν διὰ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Πίστιν. Ἀλλὰ ἤνωσεν αὐτά, ὅπως ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἐνώνονται εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἔτσι ἐδημιουργήθη τὸ θεμέλιον τοῦ Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἀρχικῶς ἐπέτρεψε τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διὰ τοῦ γνωστοῦ διατάγματος τῶν Μεδιολάνων, ἐν συνεχείᾳ κατέστησε τὸν Χριστιανισμόν, ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους. Καὶ ἡ πράξις αὕτη ἐπέτρεψε τὴν σύζευξιν θύραθεν καὶ Χριστιανικῆς Παιδείας, ἡ ὁποία ἐπεξετάθη εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ εὐρωπαϊοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸ δίκαιον, τὴν ἠθικὴν κτλ, καὶ ἐπηρέασε σύνολον τὸν Εὐρωπαϊκὸν Πολιτισμόν καὶ τὴν παραγωγὴν παντὸς πολιτισμικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἀγαθοῦ, παραγομένου εἴτε διὰ τῆς λογοτεχνικῆς γραφίδος, εἴτε διὰ τοῦ καλλιτεχνικοῦ χρωστήρος εἴτε διὰ τῆς σμίλης καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ὀργάνων.

Τὰ πανεπιστήμια, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, ἡ ἰδέα τοῦ προσώπου — ὅλα ἔχουν εἰς τὸ βάθος τὴν τὴν γόνιμον συνάντησιν ταύτην τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου καὶ τοῦ Λόγου, τοῦ Χριστοῦ.

Δ· Ἡ σύγχρονος Εὐρώπη καὶ ἡ κρίσις τοῦ προσώπου

Ἐὰν ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν θεώρησιν τοῦ προσώπου, τότε ἡ σημερινὴ του κρίσις δὲν εἶναι ἀπλῶς πολιτικὴ, οὔτε οἰκονομικὴ· εἶναι ἀνθρωπολογικὴ.

Ἡ σύγχρονος Εὐρώπη διαθέτει περισσοτέραν γνῶσιν ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐποχὴν. Διαθέτει τεχνολογίαν, ἐπιστήμην, πληροφόρησιν. Καὶ ὅμως, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι ὅλον καὶ πῶς ἀβέβαιος περὶ τὸ τί εἶναι καὶ περὶ τὸ τί ἀξίζει.

Ὅταν τὸ πρόσωπον παύῃ νὰ εἶναι ἱερόν, γίνεται ἀπλῶς τεχνικὴ λειτουργία.

Ὅταν ἡ ἀξία μετράται μὲ τὴν ἀπόδοσιν μόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὄργανον παραγωγῆς. Ὅταν ἡ ταυτότης ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, γίνεται ἐπιλογή. Δηλαδή: Ὅταν ὁ ἄνθρωπος παύῃ νὰ ἀναγνωρίζῃ ὅτι ἡ ὑπαρξὶς του ἔχει ἀλήθειαν δοθεῖσαν ἀπὸ Θεοῦ, τότε ἡ ταυτότης παύει νὰ εἶναι κλήσις καὶ γίνεται ἐπιλογή· παύει νὰ εἶναι εἰκὼν καὶ γίνεται κατασκευὴ. Καὶ ἓνα βῆμα ἀκόμη: Ὅταν ἡ ἀλήθεια σιωπᾷ, ἡ ταυτότης παύει νὰ ἀποκαλύπτεται καὶ ἀρχίζει νὰ ἐφευρίσκειται· καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ νὰ λαμβάνῃ τὸ εἶναι, τὸ ἐπινοεῖ. Καὶ τὸ ἐπινοεῖ ὡς ἐκεῖνος κρίνει καὶ νομίζει. Καὶ τὸ δημιουργεῖ (ἄπαγε τῆς βλασφημίας) καὶ αὐτοκαθορίζεται... Καὶ δικαίως διερωτώμεθα, μήπως καὶ ὁ λόγος τῆς Mary Shelley εἰς τὸ περίφημον λογοτεχνικὸν τῆς ἔργον «*Frankenstein; or, The Modern Prometheus*» (1818), εἶναι προφητικὸς; Εἰς τὸν *Φρανκενστάιν* τῆς Mary Shelley δὲν συναντῶμεν ἀπλῶς ἓνα γοτθικὸν μῦθον, ἀλλὰ ἓνα στοχασμὸν περὶ τὸ δράμα μᾶς ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία ἔμαθε νὰ κατασκευάζῃ ζωὴν, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ πῶς νὰ σμιλεύῃ πρόσωπα. Ὁ Βίκτωρ Φρανκενστάιν δημιουργεῖ ἓνα ὄν μὲ τεχνικὴν δύναμιν ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσε νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὸ κοινωνίαν προσώπου καὶ προσώπων, τελεολογίαν ὑπάρξεως καὶ πατρότητα· δηλαδή δὲν εἶπεν εἰς τὸ δημιούργημά του «σὲ ἐκάλεσα», «σὲ ἠγάπησα», «σὲ ἀναλαμβάνω ὡς πρόσωπον». Καὶ ἔτσι τὸ δημιούργημά του, στερημένον ἀγάπης, παιδείας, φροντίδος καὶ τοῦ ὡς ἐκ τούτων προορισμοῦ καὶ λόγου ὑπάρξεως, ὁδηγεῖται εἰς τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν. Ἡ Shelley διαισθάνεται ὅτι ὅπου ἡ τεχνικὴ προηγείται τῆς σοφίας καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς μορφώσεως, ἐκεῖ γεννῶνται ὄχι πρόσωπα ἀλλὰ τραυματισμένες ὑπάρξεις, ὄχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ ἐξ ἐλλείψεως σχέσεως. Σχέσεως πρὸς ζωοδότην Δημιουργόν. Χορηγὸν Ἀγαθοῦ. Μήπως, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος τῆς συγχρόνου τεχνολογίας, τῆς τεχνητῆς εὐφυΐας κινδυνεύει νὰ μετατραπῇ ὁ εἰς ἓνα ἄλλον Βίκτωρα Φρανκεστάιν; Ὅταν ἡ Mary Shelley ὀνομάζῃ τὸν Φρανκενστάιν «Σύγχρονον Προμηθέα», δὲν προβαίνει εἰς μίαν λογοτεχνικὴν ὑπερβολὴν ἀλλὰ εἰς μίαν προφητικὴν διάγνωσιν: ὅπως ὁ ἀρχαῖος Τιτάν ἔκλεψε τὸ πῦρ, ἔτσι καὶ ὁ σημερινὸς ἐπιστήμων ἀρπάζει τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἄνευ πατρότητος, ἄνευ σχέσεως, ἄνευ ἀγάπης. Καὶ τότε ἡ γνώσις, ὅταν χωρισθῇ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἦθος, γίνεται δύναμις ψυχρὰ καὶ ἀπρόσωπος, ἡ ὁποία δὲν γεννᾷ πρόσωπα ἀλλὰ τέρατα. Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ἔθεσαν τὴν παιδείαν ὑπὸ τὴν διακονίαν τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας, ὥστε ἡ γνώσις νὰ μὴν ὑψώνῃ τὸν ἄνθρωπον ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν ἀναβιβάζῃ εἰς σοφίαν ζωοποιόν.

Μήπως αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ἀνατρέφονται, ἐκπαιδεύονται καὶ δραστηριοποιοῦνται οἱ νέοι σήμερον; Ὁ κόσμος τοῦ Βίκτωρος Φρανκεστάιν; Κόσμος δυνατοτήτων, ἀλλὰ ὄχι βεβαιότητων· κόσμος ἐλευθεριῶν, καλλίτερον ἀσυνδοσίας, ἀλλὰ ὄχι νοήματος;

Ἐδῶ ἡ φωνὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀκούεται πάλιν ὡς προφητεία. Ὅχι ἐναντίον τῆς γνώσεως, ἀλλὰ ὑπὲρ τῆς σοφίας. Ὅχι ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ ὑπὲρ τοῦ προσώπου. Ἡ παιδεία χωρὶς ἀλήθειαν γεννᾷ χρηστικούς μηχανισμούς. Καὶ Ἀλήθεια, ἡ μόνη Ἀλήθεια εἶναι ὁ Χριστός. Ἡ ἐλευθερία χωρὶς πρόσωπον γεννᾷ μοναξιάν. Χωρὶς τὸ Θεανδρικὸν Πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πρόοδος χωρὶς πνευματικὸν κέντρον γεννᾷ κόπωσιν. Τὸ Κέντρον τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ εἶναι ἡ Πίστις.

Ὅταν ὁ νομικὸς τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου ἐπλησίασε τὸν Χριστὸν καὶ τὸν ἠρώτησε πειράζων· «ποία ἐστὶν ἐντολὴ μεγάλη;», ὁ Κύριος δὲν ἀπήντησε μὲ κατάλογον κανόνων, ἀλλὰ μὲ ἀποκάλυψιν τοῦ κέντρου τοῦ ἀνθρώπου: «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου» (πρβλ. Ματθ. 22,36-40). Ἐκεῖ, ὅπου καρδιά καὶ νοῦς συνάπτονται εἰς μίαν ζῶσαν σχέσιν μὲ τὸν Θεόν, γεννᾶται ἡ Πίστις· καὶ διὰ τοῦτο δύναται κάποιος νὰ εἶπῃ ὅτι τὸ κέντρον τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ εἶναι ἡ Πίστις. Ἐπὶ ταύτης τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος ἐθεμελιώθη καὶ ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ λογικὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις συνυφάνθησαν, ὅχι εἰς μηχανὴν γνώσεως ἀλλὰ εἰς παιδείαν προσώπων καὶ κοινωνίαν ἐλευθερίας.

Ἄς ἀκούσωμεν καὶ ἓνα ἄλλον μεγάλον Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας μας ἐπ' αὐτῆς τῆς τριλογίας, εἰς ἐλευθέραν γλωσσικὴν ἀπόδοσιν, τὸν Ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν: «Ἄνευ Θεοῦ, ὁ νοῦς γίνεται τεχνίτης· ἄνευ ἀγάπης, ἡ ἐλευθερία γίνεται φυγὴ· ἄνευ σκοποῦ, ἡ κίνησις γίνεται πλάνη» (πρβλ. *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 320–321). Καὶ ἡ Εὐρώπη, ἀκριβῶς διότι ἀπέκτησε πολλὰ ἄνευ Θεοῦ, φαίνεται σήμερον νὰ κουράζεται τόσο βαθιά. Ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ κουράζει, καταβάλλει, μηδενίζει, ἀπομονώνει...

Σεβασμιώτατε, Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς, ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ,

Ἐκ τοῦ τόπου τούτου, τῆς μεγαλυνύμου ταύτης πόλεως τοῦ Λονδίνου, ὅπου ἐπὶ αἰῶνας συναντῶνται λαοί, γλώσσαι καὶ πολιτισμοί, ἐπιτρέπατέ εἰς ἡμᾶς νὰ ἀπευθύνωμεν λόγον καὶ πρὸς ὅλους ἐσᾶς, πρὸς τὴν ἐν Διασπορᾷ Ὁρθόδοξον Ὁμογένειαν, ὅχι ὡς ἐπισκέπτῃς, ἀλλὰ ὡς Ἱεράρχῃς τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐγεννήθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐφώτισε τὴν Εὐρώπην.

Ἡ Ὁρθόδοξος Διασπορά, καὶ δὴ ἡ Ἑλληνορθόδοξος, δὲν εἶναι περιφέρεια τῆς ἱστορίας· εἶναι μνήμη καὶ συνείδησις αὐτῆς. Εἶναι ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος φέρει εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν τοῦ προσώπου εἰς κόσμους καὶ περιβάλλοντα ποὺ συχνὰ τὰ λησμονοῦν. Ὅπου ζεῖ ἡ Ὁρθόδοξος Ὁμογένεια, ἐκεῖ διασώζεται ἡ λέξις πρόσωπον, ὅχι ὡς ἀπλοῦς φιλολογικὸς καὶ φιλοσοφικὸς ὅρος ἀλλὰ ὡς τρόπος τοῦ εἶναι, ὡς τρόπος ὑπάρξεως. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀριθμὸς, οὔτε μονὰς ἀπομεμονωμένη· εἶναι εἰκὼν Θεοῦ, κεκλημένος εἰς κοινωνίαν.

Καὶ ἐνταῦθα ἡ κλήσις σας, ἀδελφοί μου, γίνεται προφητικὴ. Διότι ὅταν ἡ σύγχρονος Εὐρώπη ταλαντεύεται περὶ τοῦ τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, σεῖς μαρτυρεῖτε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μυστήριον, ὅχι πρόβλημα· ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι σχέσις, ὅχι αὐτονομημένη ἀπομόνωσις· ὅτι ἡ παιδεία εἶναι μνήμη καὶ μύησις εἰς ἀλήθειαν καὶ ὅχι μόνον κατάρτισις.

Ἐὰν τὸ φῶς τοῦ προσώπου σβύσῃ, τότε ἡ Εὐρώπη δύναται νὰ παραμείνῃ πλουσία εἰς μέσσα ἀλλὰ πτωχὴ εἰς νόημα. Καὶ σεῖς καλεῖσθε νὰ διαφυλάσσετε τὴν φλόγα ταύτην τοῦ φωτὸς ὅχι ὡς κειμήλιον τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ ὡς ζῶσαν μαρτυρίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου.

Καὶ ἐπιστρέφοντες, ἀδελφοί μου, εἰς τὸ ἐρώτημα ποὺ ἔθεσε ἐξ ἀρχῆς ἡ σημερινή μας ὁμιλία «Ποῖον ἄνθρωπον γεννᾷ ἡ σύγχρονος Εὐρώπη;» μποροῦμε πλέον νὰ ἀπαντήσωμεν ὄχι μὲ συνθήματα ἀλλὰ μὲ παιδευτικὴ κρίσιν καὶ κριτήριον.

Ὅταν ὁ T. S. Eliot ἐρωτᾷ προφητικῶς «Where is the wisdom we have lost in knowledge?» δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν γνώσιν· θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τῆς σοφίας. Καὶ ἡ σοφία, κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, δὲν εἶναι ἔξυπνη σκέψις, ἀλλὰ στάσις ζωῆς:

«Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου» (Ψαλμ. 110,10· Παρ. 1,7).

Ὁ φόβος αὐτὸς δὲν εἶναι τρόμος, ἀλλὰ δέος καὶ ἐγρήγορσις ἐνώπιον τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἡ συνείδησις ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐτάρκης ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι προῖον ἀνθρωπίνου νοῦ ἀλλὰ μέθεξις εἰς τὰς ἀγιαστικὰς καὶ φωτιστικὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος τῆς Ἀληθείας, εἶναι ἀνάληψις μεθεκτικῇ ἐκ τοῦ Θεσαυροῦ τῶν Ἀγαθῶν καὶ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη γνώσις ὀφείλει νὰ μετέχῃ εἰς τὸ φῶς. Εἰς τὸ Φῶς τὸ Ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐδίδαξαν τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐρωτᾷ περὶ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ Χριστιανικὰ γράμματα ἀπεκάλυψαν ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ιδέα, ἀλλὰ Πρόσωπον: τὸ Θεανδρικὸν Πρόσωπον τοῦ Κυρίου, ὁ Χριστός· καὶ ὅτι ἡ σοφία δὲν εἶναι κατοχὴ ἀλλὰ κοινωνία μὲ τὸν Θεόν.

Ἐκεῖ γεννᾶται ὁ ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος ὅχι ὁ ἀπλῶς ἐκπαιδευμένος, ἀλλὰ ὁ πεπαιδευμένος· ὄχι ὁ χρήσιμος ἀλλὰ ὁ ἔχων ἐπιγίους ρίζας καὶ οὐρανίαν διαδρομὴν καὶ ὀλοκλήρῳσιν· ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰκὼν Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καὶ ἀγωνίζεται νὰ ὁμοιωθῇ πρὸς τὸν ἐπουράνιον Θεόν.

Ἐὰν ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐπιθυμῇ μέλλον, ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς αὐτὴν τὴν σοφίαν. Ὅχι διὰ νοσταλγίαν, ἀλλὰ διὰ ἀναγέννησιν. Ὅχι διὰ παρελθόν, ἀλλὰ διὰ πρόσωπον.

Εἴθε, διὰ τῶν πρεσβειῶν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἡ παιδεία νὰ ξαναγίνη ὁδὸς πρὸς τὴν σοφίαν, ἡ Εὐρώπη νὰ εὕρῃ καὶ πάλιν τὴν ψυχὴν τῆς, ὁ δὲ ἄνθρωπος τὸ φῶς τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἐντός του.

Σὰς εὐχαριστῶ.